

ПРИДОБИВАНЕ ПО ДАВНОСТ НА ДВИЖИМИ КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ

доц. д-р Анна Свободенова Чолакова
Бургаски свободен университет

AQUISITION BY PRESCRIPTION OF MOVABLE CULTURAL HERITAGE

Anna Svobodenova Cholakova
Burgas Free University

Abstract: *The article is focused on the legal issues of the acquisition by prescription of movable cultural heritage. For the aims of the research the rules of the Property Law, Law of the Cultural Heritage and the Penalty Code of the Republic of Bulgaria and their interferences are examined.*

Key words: *cultural heritage, property, public and private property, movable items, acquisition, prescription.*

1. Давността като придобивен способ. Придобиването на вещни права чрез продължителното им фактическо упражняване е познато и се прилага от векове. Способът се заражда в древното римско право, откъдето прониква в европейските законодателства. У нас придобивната давност /ПД/ е уредена в Закона за собствеността /ЗС/¹ - чл.79 – 86 вкл. и представлява типичен първичен придобивен способ. Първични са онези способности, при които правната норма не предполага да се осъществи *праводаване чрез прехвърляне на правото* от досегашния му носител към приобретателя. Така, при придобивната давност владелецът, който е упражнявал явна, спокойна, трайна и непрекъсвана фактическа власт /*corpus*/ върху дадена вещ с намерението да я свои /*animus*/, след изтичане на предвидения в закона давностен срок придобива съответното вещно право по силата на закона. С ТР № 4 от 2012 г. на ОСГК на ВКС се възприе виждането, че позоваването на изтекла ПД не е елемент от фактическия състав /ФС/ на способа, а е едно процесуално средство за защита, при което само се констатира вече придобито право. С тълкувателното решение се закрепва положението, че съответното право се придобива към момента, в който са се осъществили другите два елемента от ФС.

Придобивната давност е способ, приложим за всички вещни права както върху движими вещи, така и върху недвижими имоти. Съгласно действащото към настоящия момент законодателство от приложното поле на института са изключени някои категории вещи, включително онези, които попадат в категорията *публична държавна или общинска собственост* – чл.86 ЗС. Предвид разглежданата тук проблематика, е необходимо да отбележим, че правната уредба на въпроса не е била константна. До 1996 г. цитираната разпоредба забранява придобиването по давност на всички вещи, които принадлежат на държавата или на общините, а не само на обекти от категорията публична собственост.

---

¹ Обн. Изв., бр.92 от 16 ноември 1951 г.

След изменението от 1996 г. е стеснен обхватът на забраната и тя обхваща само вещите, които са от категорията публична собственост. Така, по аргумент от противното на чл.86 в редакцията след изменението, вещите, които са частна собственост на държавата и на общините, могат да бъдат придобивани по давност на общо основание. От една страна, по този начин се доразви идеята за равнопоставеността на частната собственост в нашето законодателство. От друга страна обаче, се създадоха предпоставки за придобиване по давност на обекти, които представяват културно наследство, от частни лица. Тази законотворческа тенденция се затвърди през 1998 г. с изменение в чл.2, ал.2 от Закона за държавната собственост, което отмени точка трета. Последната предвиждаше държавните имоти и вещи, обявени по установения ред за паметници на културата от световно или национално значение, да бъдат публична собственост. Така до изменението от 1998 г. същите бяха извадени от приложното поле на придобивната давност. Посочените по-горе изменения на закона породиха доста критики, въпроси и нееднозначни оценки, някои от които ще посочим в следващото изложение.

2. Понятие за културна ценност. Културните ценности са особена категория обекти /вещи в това число/ на субективни права, чийто правен режим е подчинен на Закона за културното наследство /ЗКН/². В този смисъл, последният е специален по отношение на общия Закон за собствеността, Закона за държавната собственост и Закона за общинската собственост. В доктрината се приема, че вътрешното право на РБ, като източник на правни норми, регулиращи културните ценности, е с предимство пред правото на Европейския съюз, което има само насърчаващ и подкрепящ характер.³ Това е така, защото поначало режимът на вещите и на правата върху тях се подчинява на закона на тяхното местоположение.

Понятието „културна ценност“ е въведено за първи път в нашето законодателство със Закона за културното наследство от 2009 г. и замества съществуващото до тогава понятие „паметник на културата“, възприето в отменения със ЗКН Закон за паметниците на културата и музеите /ЗПКМ/ от 1969 г. По смисъла на новия закон, културните ценности са част от културното наследство.⁴ Те са обществено достояние и се ползват с особена закрила на държавата и общините, която е в интерес на гражданите на Република България. Културните ценности, по смисъла на чл.7 ЗКН, могат да бъдат *публична* /държавна или общинска/ или *частна* собственост. Когато вещите, представляващи културно наследство са частна собственост, носители на правото могат да бъдат следните субекти: държавата, общините, регистрираните по надлежния ред вероизповедания, Българската православна църква, физически и юридически лица /чл.2, ал. 3 ЗКН/.

Когато културните ценности са вещи, те могат да бъдат както *движими*, така и *недвижими*. Всички културни ценности, поради тяхното значение, са подчинени на особен режим на идентификация, регистрация, консервация, съхранение и не на последно място – на придобиване.

---

² Обн. ДВ, бр. 19 от 13 март 2009 г.

³ Симеонова – Коруджиева, Д. Право на ЕС и сделки с културни ценности в България. Уредба и приложимо право. www/law-firm-bg.com, 2019 г.

⁴ Понятието „културно наследство“ е по-широко от понятието „културна ценност“ и обхваща нематериалното и материалното недвижимо и движимо наследство като съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална идентичност и имат научна или културна стойност – чл.6 ЗКН.

Един от важните въпроси, на който ЗКН не дава ясен отговор, е в кой момент дадена движима вещь придобива статуса на културна ценност – дали това е моментът на нейната идентификация занаяд или от друг момент. Според отменения ЗПКМ, движимите паметници на културата следва да бъдат *инвентаризирани* в музей, съответно в музейна сбирка. От този момент те придобиват съответния особен статут на „паметник на културата“. През 2005 г. с изменение в същия нормативен акт се въвежда нов режим на регистриране и деклариране на движимите паметници на културата, който се осъществява чрез попълване на нарочна бланка в регионален или национален музей. При все това обаче, за собствениците на ценностите не е установено задължение за доказване или за деклариране начина на придобиване на съответните предмети – обстоятелство, което дава основание правната уредба да бъде определяна като твърде либерална.⁵ В същото време обаче, не може да се очаква от всички притежатели на такива ценности – движими вещи, предавани по наследство от поколения, да имат документи за тях. Общозвестен е принципът, че за прехвърляне на движими вещи законът не изисква особена форма за валидност, което от своя страна е довело до създаване на правилото по чл.78 ЗС.⁶

В резултат на опитите да се усъвършенства законодателството, през 2009 г. е приет и влиза в сила сега действащият ЗКН. Освен че въвежда едно ново понятие – „културна ценност“, законът урежда горните въпроси по принципно различен начин. С новите разпоредби законодателят си поставя за основна цел да предотврати злоупотребите с културни и исторически ценности като създава процедури по идентификация и регистрация на движимите обекти от тази категория. Законодателните промени обаче са подложени на мащабна и, в доста отношения, основателна критика.⁷ Критикува се редът за идентификация и регистрация на движимите обекти поради недостатъчната яснота и точност на понятията и процедурите, което неминуемо затруднява тяхното прилагане.⁸ Сочи се и несъответствието на ЗКН със Закона за нормативните актове /ЗНА/ като, например, нарушаване на принципите за действие във времето на закона, правилата за подреждане на разпоредбите в нормативния акт и т.н.⁹ И в обобщение на всички забележки, са подложени под съмнение преследваните от законодателя цели и методите за тяхното постигане като цяло.¹⁰

3. Особености на придобиването по давност на движими културни ценности

3.1. Една от най-важните правни последици на придобивната давност е придобиването на съответното вещно право. За движимите вещи това най-често е правото на собственост.¹¹ Възможността за позоваване и прилагане на ПД е обусловена от правния режим на притежанието /собствеността/ върху движимите културни ценности. Както вече посочихме, ЗКН допуска притежанието на такива обекти от

---

⁵ Симеонова-Коруджиева, Д. Цит. съч.

⁶ Такава форма е установена по изключение в специалните закони за движими вещи на висока стойност като автомобили, кораби, самолети и др.

⁷ Петров, Вл. Законът за културното наследство е злонамерена и некачествена халтура. Нотариален бюлетин, 2009, бр. 2.

⁸ Симеонова-Коруджиева, Д. Цит. съч.

⁹ Петров, Вл. Цит. съч.

¹⁰ Пак там.

¹¹ По отношение на движимите вещи това би могло да бъде право на собственост или право на ползване по чл.56 ЗС. Другите вещни права – право на строеж, на надстройкаване и пристрояване и сервитутните права са приложими само за недвижими имоти.

частни лица – физически или юридически, и изрично предвижда тяхното придобиване по давност – чл.2а, ал.3 ЗКН. По начало, вещните права и техните придобивни способности, включително ПД, са нормативно установени в Закона за собствеността – чл.55 и чл.77. ЗКН, като специален по отношение на ЗС, също съдържа правни разпоредби в тази посока. Дали обаче те са достатъчно ясни, непротиворечиви и, не на последно място, ефективни ще изследваме в следващите редове.

Безспорно, културните ценности могат да бъдат обект на частна собственост. Законът изброява възможните титуляри на това право: държавата, общините, регистрираните вероизповедания, БПЦ, физически и юридически лица – всъщност, всички признати у нас субекти на частното право /чл.2, ал.3 ЗКН/.

Повече въпроси се пораждат по повод допълнената към първоначалния текст на ЗКН разпоредба на чл.2а, ал.3 ЗКН,¹² която изрично допуска обект, представляващ културна ценност, да бъде придобит по давност от физическо или юридическо лице, ако същият „не представлява публична държавна или общинска собственост“. При спазването на това условие, както и на общите предпоставки за придобиване по давност на движими вещи, въпросните културни ценности стават *собственост* на техния владеец. Горната разпоредба възпроизвежда нормата на чл.86 от Закона за собствеността в контекста на културното наследство, която също ограничава приложното поле на ПД спрямо вещи, които попадат в категорията публична държавна или общинска собственост.

Съгласно посочените разпоредби, една от предпоставките за точно прилагане на правните норми относно придобиване по давност на движими културни ценности стои правилната им квалификация като такива, както и отнасянето им към категорията на публичната собственост на държавата или на общините. Както става ясно от разпоредбите на ЗКН, самата правна квалификация е последица от идентификацията на обявените обекти, която се извършва по преценка на компетентните лица и административни органи за всеки конкретен случай – чл.96, ал.1 ЗКН. Прави впечатление, че по отношение на археологическите обекти законодателят е установил по-категорични критерии. Съгласно разпоредбата на чл.2а, ал.1 от ЗКН, културните ценности, които са археологически обекти по смисъла на чл. 146, ал.1 от ЗКН¹³ и произхождат от територията или от акваторията на Република България, винаги са публична държавна собственост. За последната е известно, че е изключена от приложното поле на ПД. По аргумент от противното може да се направи заключение, че движимите културни ценности, които не попадат в обхвата на понятието „археологически обекти“, могат да се придобиват по давност, респективно, да бъдат обект на частна собственост на всеки един от изброени по-горе правни субекти. Предвид отбелязаните различия в правните последици, е от особено значение точното определяне на една движима културна ценност като археологически обект.

От друга страна, е необходимо също да се има предвид, че разпоредбите на чл.2а от ЗКН, включително ал.3, са в сила от 2011 г. Този факт поражда въпроса за регулацията на заварените случаи и за действието във времето на правилото относно придобиването по давност на движимите културни ценности и, в частност, на

---

¹² Чл. 2а е приет допълнително след влизане в сила на ЗКН – ДВ, бр. 54 от 2011 г.

¹³ Чл.146, ал.1 ЗКН гласи: „Археологически обекти са всички движими и недвижими материални следи от човешка дейност от минали епохи, намиращи се или открити в земните пластове, на тяхната повърхност, на сушата и под вода, за които основни източници на информация са теренните проучвания.”

археологическите обекти. Последните, както видяхме от допълнената през 2011 г. разпоредба в ЗКН, са подчинени на по-ограничителен режим, тъй като могат да бъдат обект само на публична държавна собственост. Въпросът е от съществено значение с оглед правата на лицата, установили фактическа власт върху археологически обекти преди да влезе в сила горното правило и най-вече за правата на онези частноправни субекти, за които придобивната давност е изтекла преди влизане в сила на чл.2а ЗКН. Несполучлив опит за разрешаване на поставените въпроси относно всички културни ценности се съдържа в § 5 от преходните и заключителни разпоредби на ЗКН, на който ще се спрем по-нататък в изложението.

3.2. Правните разпоредби, които следва да бъдат анализирани във връзка с поставените въпроси, могат да се обособят в две групи: общи правила за придобивната давност по ЗС и особени правила по ЗКН. В чл.93 ЗКН е установено законово задължение за всяко лице, което е намерило вещ в случаите по чл.88 и 91 от ЗС, да я предаде в седмичен срок в най-близкия държавен, регионален или общински музей. В ал.3 на чл.93 ЗКН изрично е указано, че лице, което не изпълни изискванията по ал.1, не може да придобие право на собственост върху намерената вещ по давност. С цитираната разпоредба законодателят изрично довежда до знанието на адресатите на правните норми една правна последица, която от десетилетия е установена в общите правила на Закона за собствеността. Тя е основана на логическата връзка между разпоредбите на чл.207 НК и чл.80 ЗС. Чл.207 НК предвижда наказателна отговорност за лице, което след като е намерило чужда движима вещ, не е съобщило за това на собственика ѝ или на съответните органи в 1-седмичен срок. С изтичане на указания срок е изпълнен състава на престъплението присвояване. От своя страна, чл.80, ал.2 ЗС изключва лицето, което е придобило владението на движима вещ чрез престъпление, от субектите, които могат да се позовават на придобивна давност.

За пълното изясняване на въпросите на правото на собственост върху движими културни ценности и тяхното придобиване по давност е необходимо да се изследва по-детайлно съотношението между специалните правила в ЗКН и разпоредбата на чл.91 ЗС. Последната предвижда всички заровени в земята, зазидани или скрити по друг начин вещи, чийто собственик не може да бъде открит,¹⁴ да стават собственост на държавата, без обаче да е уточнено в коя категория – частна или публична ще попадат. В хипотезата на чл.91 ЗС става дума за движими вещи с особена ценност, без значение на каква стойност са.¹⁵ В същото време, вещите, които представляват археологически обекти, автоматично стават *публична държавна собственост* /по аргумент от чл.2а. от ЗКН/¹⁶ Но последното правило, както посочихме, е в сила от 2011 г.

Чл.91 ЗС урежда един особен първичен придобивен способ за движими вещи, който, при наличие на посочените предпоставки, е признат само за един правен субект – държавата. Що се отнася до момента на придобиване, считаме, че вещите, които отговарят на горните характеристики, изначално са собственост на държавата, независимо дали същите са обявени или регистрирани по установения ред. Ето защо, при колизия със собственически претенции на други правни субекти, държавата може да се позове на автоматичното действие на нормата в чл.91 ЗС. Последно-

---

¹⁴ Как следва да се разбира изразът „не може да бъде открит“ – в литературата е посочено, че макар посочените движими вещи да имат собственик, той не може да бъде открит в смисъл „установен“ – така Петров, Вл., М.Марков. Вещно право, Сиби, 2017, с.189.

¹⁵ Петров, Вл., М. Марков. Вещно право... с. 188.

¹⁶ Пак там, с. 189.

то обаче не изключва възможността на владелеца да се позове на придобивна давност, ако вещта не е публична обственост. И тук е важно да подчертаем, че нормата на чл.91 ЗС не е променяна от влизане в сила на ЗС през 1951 г., за разлика от „колебливата“ уредба в ЗКН.

Периодът между изменението на чл.86 ЗС през 1996 г. и влизането в сила на чл.2а ЗКН през 2011 г. би могъл да се определи като законодателен вакуум по отношение режима на собствеността върху културните ценности и тяхното придобиване по давност. След като не всички от посочените вещи стават автоматично публична държавна собственост, за останалите, след 1996 г. се открива възможност за придобиване по давност в съответствие с общите и трайно действащи от влизането му в сила правила на ЗС. Както анализирахме вече, непредаването на една движима вещь в седемдневен срок от намирането ѝ е престъпление по чл.207 НК, което прегражда действието на придобивната давност за извършителя – чл.80, ал.2 ЗС. Теорията е категорична, че това ограничение на действието на придобивната давност е само по отношение на посоченото лице, но не и по отношение на последващите владелци – добросъветни или обикновени, които на общо основание могат да се позоват съответно на чл.78 или на чл.80, ал.1 ЗС.

§5 от ПЗР на ЗКН е един опит на законодателя да поправи допуснатия законодателен вакуум, открил възможност за придобиване на движими културни ценности по давност. За съжаление, трябва да кажем, че това е типичен пример на абсурдната ситуация, при която „извинението е по-неуспешно от оскърблението”.¹⁷ Разпоредбата на ал.1 от посочения параграф създава задължение за лицата, които са установили фактическа власт върху движими или недвижими археологически обекти – паметници на културата, в 1-годишен срок да поискат тяхната идентификация и регистрацията като движими културни ценности. Ал.2 от §5 изрично забранява при установяване правото на собственост върху представените за идентификация обекти да се прави позоваване на изтекла придобивна давност. При все това, самият законодател със своето бездействие и мълчание е създал всички предпоставки в периода от 1998 г. до влизане в сила на §5 през 2009 г. такава давност да тече без ограничения по отношение на посочените вещи.

Ал.3 от §5 създава още едно абсурдно правно положение: лицата, които не са доказали правото си на собственост върху движимите археологически ценности с официален документ, да се считат за държатели *ex lege*. Това е абсурдно, защото само и единствено лицето, притежаващо фактическата власт и по силата на своя *animus*, може да определи себе си като владеец или държател. Този неписан принцип е залегнал в същността на двете фигури от столетия. Той е и в основата на придобиването на владение, включително против волята на досегашния владеец. И когато това състояние на владение /при наличието едновременно на *corpus* и на *animus*/, продължи в предвидения от закона срок, владеецът става носител на съответното вещно право, а досегашният му носител губи своето право. В нашия случай държавата губи своето право поради собственото си незаинтересовано поведение. И това е още по-укоримо и осъдително поради факта, че именно държавата чрез своята законодателна власт е субектът, който създава правните норми, на които едновременно с това е адресат. Тази привилегия не е във властта на другите правни субекти /освен донякъде на общините и на монополистите/ и следва да се използва мъдро и ефективно.

---

¹⁷ Неслучайно, разпоредбите на §5, ал.2 и ал.3 от ПЗР на ЗКН са обявени за противоконституционни с РКС №7 от 2009г. – ДВ, бр. 80 от 2009 г.

Всъщност, по своя смисъл правилото на §5, ал.2 от ПЗР на ЗКН придава обратно действие на правна норма, създаваща по-неблагоприятно правно положение за нейните адресати от досега съществуващото, тъй като ограничава възможността им да се позоват на изтекла ПД и да придобият правото на собственост върху владяната вещ. Такова обратно действие е недопустимо по смисъла на принципите, действащи в една правова държава, както на изричната норма, установена в чл.14, ал.3 от ЗНА. В такъв случай, решението на КС, с което се обявяват за противоконституционни ал.2 и ал.3 на §5 от ПЗР на ЗКН, не може да не бъде подкрепено, макар и с някои допълнителни аргументи. Адресатите на правните норми не следва да търпят неблагоприятни последици, ако в резултат на вакуума на закона им се е открила правна възможност да се позовават на хилядолетни правила във връзка с придобиването на право на собственост по давност.

Нека припомним, че институтът на придобивната давност се е зародил и продължава да съществува, за да придаде юридическа сила на едно трайно установено фактическо положение – когато е налице бездействие, пасивност, незаинтересованост.

От изложеното по-горе става ясно, че при действащата днес и в предходните 25 години нормативна уредба са налице немалко правни възможности за придобиване по давност на движими културни ценности. От една страна, при установената равнопоставеност на частната собственост, независимо от нейния титуляр, това е обяснимо. От друга, се налага изводът, че въплътената в нашето законодателство държавна политика по отношение на националното културно-историческо наследство е непоследователна. Приетият с големи очаквания ЗКН се оказва с много и съществени недостатъци, което го прави негоден да постигне заявените в мотивите за неговото приемане амбициозни цели по отношение издирването и опазването на културното ни наследство.